

تحلیل وضعیت برخورداری نظام شهری استان کرمانشاه از شاخص خدمات شهری با

استفاده از مدل‌های تاکسونومی، تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای^۱

علی فتحی* - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور تهران

سید مهدی موسی کاظمی - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تهران

شاه بختی رستمی - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تهران

اسماعیل علی‌اکبری - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱۲/۱۶ تأیید مقاله: ۱۳۹۶/۰۷/۰۵

چکیده

زمینه اصلی فعالیت شهرداری‌ها خدمات‌رسانی عمومی به شهروندان است که شامل طیف وسیعی از فعالیت‌ها از جمله بهداشت، سلامت، امنیت و عمران می‌شود. با این حال، بخش‌هایی از وظایف شهرداری‌های استان کرمانشاه به دلیل روشن نبودن قوانین مربوط مغفول مانده است. ضعف برنامه مدون و دقیق به همراه توزیع تسهیلات و خدمات که تنها با تصمیمات شخصی مدیران یا کارشناسان متناسب و مطابق است، از دیگر ضعف‌های گریبانگیر شهرداری‌های این استان به‌شمار می‌آید؛ بدین ترتیب این نوع بی‌عدالتی و شکاف در خصوص برخورداری یا عدم برخورداری شهروندان از خدمات مختلف در دستیابی به خدمات موردنیاز شهروندان سبب ایجاد نوعی بی‌تعدالی در توزیع فضایی نظام شهری استان شده است. در این مقاله ابتدا وضعیت نظام شهری استان از نظر جمعیتی بررسی، سپس براساس شاخص‌های اصلی خدمات شهری، میزان برخورداری شهروندان استان کرمانشاه به نسبت میزان جمعیت آن‌ها سنجیده می‌شود. برای این کار از مدل‌های رایج در برنامه‌ریزی مانند تاکسونومی و تحلیل عاملی رتبه‌بندی استفاده شده است. شهرهای استان نیز با استفاده از مدل خوشه‌ای در ۵ دسته (کاملاً برخوردار تا برخورداری خیلی ضعیف) طبقه‌بندی شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین برخورداری و عدم برخورداری شهرها با جمعیت دریافت‌کننده خدمات شهری ارتباطی منطقی برقرار نشده است؛ به طوری که شهرهای کوچک‌تر نظام شهری استان در مقایسه با به شهرهای بزرگ‌تر، شرایط مناسب‌تری از نظر برخورداری از خدمات شهری دارند. نشانه این امر را می‌توان در مقایسه نوع و تعداد خدمات شهری موجود در شهر سومار با ۹ نفر (رتبه اول) با شهر کرمانشاه و سایر شهرهای پرجمعیت استان مشاهده کرد.

کلیدواژه‌ها: برخورداری، تاکسونومی، تحلیل خوشه‌ای، تحلیل عاملی، شهرداری، کرمانشاه.

۱. این مقاله برگرفته از رساله‌ی دکتری تحت عنوان «ارزیابی توسعه پایدار شهرهای استان کرمانشاه براساس سازمان فضایی نظام شهری در محیط GIS» به راهنمایی دکتر سید مهدی موسی کاظمی و دکتر شاه بختی رستمی و مشاوره دکتر اسماعیل علی‌اکبری می‌باشد.

E-mail: aliefathi@yahoo.com

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۸۳۳۹۹۳۶۱

مقدمه و طرح مسئله

با گسترش شهرنشینی، مدیران، برنامه‌ریزان و شهروندان به خدمات شهری و کیفیت آن توجه کرده‌اند. اصولاً طرح مباحث خدمات شهری با توسعه شهرنشینی همراه بوده است و صرف نظر از ماهیت این خدمات که از شرایط و ساختارهای اقتصادی، سیاسی، اداری و اقلیمی متأثر است، کیفیت ارائه خدمات شهری از دیرباز یکی از شاخص‌های بارز مدیریت مطرح بوده است. توجه به نابرابری‌های فضایی در مطالعات شهری در طول دهه ۱۹۷۰ نمایان شد و بعدها پست‌مدرنیسم بر تنوع و تفاوت آن تأکید کرد (Smith, 1994: 136). مجدداً از دهه هفتاد فعالیت جغرافیدانان درباره نابرابری‌ها و موضوع‌های اخلاقی اجتماعی گسترش یافت (Couclelis, 1999: 205). در این بین، گزارش‌های مختلف بر اهمیت بررسی نابرابری‌های فضایی در داخل و بیرون شهرها و غیر آن تأکید می‌کنند و این مسئله در دوره‌های مختلف نیز دیده می‌شود (Bank, 1996; UNDP, 2000; UNDP, 2005; World UNCHS, 1995; The European Communities, 1998; European Communities, 2000). اسناد و شواهد بسیاری وجود دارد که نشان می‌دهد نابرابری‌های فضایی، نابرابری‌های اجتماعی را تشدید می‌کند (Skop, 2006:394). این موضوع در شهرهای استان کرمانشاه رابطه معناداری میان میزان قدمت و جمعیت شهرها با میزان خدمات موجود در آن‌ها به نسبت جمعیت و خدمات عمومی شهرداری‌ها دارد. طبق بررسی‌ها، شهرهای تازه تأسیس به دلیل تأثیر عامل اداری در ایجاد آن‌ها و فاکتورهای اولیه لازم برای ایجاد شهر غالباً به نسبت جمعیت، بیشتر به خدمات عمومی مورد نیاز در مقایسه با شهرهای پرجمعیت‌تر دسترسی دارند؛ مثلاً شهر کرمانشاه اگرچه در مقایسه با سایر شهرها از جمعیت بسیار بیشتر و میزان خدمات فراوان‌تری برخوردار است، نسبت جمعیت و تعداد بهره‌برداران خدمات عمومی آن در قیاس با برخی شهرهای کوچک‌تر رتبه پایین‌تری دارد؛ به عبارت دیگر، با افزایش میزان جمعیت در شهرهای استان، میزان محرومیت و عدم برخوردارگی نیز بیشتر می‌شود.

گفتنی است که تأثیر عامل اداری و وابستگی صرف به بودجه‌های دولتی موجب تشدید این مسئله شده است. این مقاله بر آن است تا با استفاده از تحلیل‌های متداول در برنامه‌ریزی از طریق مدل‌های کمی (تاکسونومی و تحلیل عاملی و تحلیل خوشه‌ای) به سنجش توسعه واحدهای جغرافیایی، چگونگی و میزان برخوردارگی شهرها از خدمات شهری مورد نیاز پردازد و ضمن رتبه‌بندی آن‌ها در یک نظام سلسله‌مراتبی، دلایل این نوع پراکنش را در ارتباط با سرمایه‌گذاری‌های دولتی ذکر کند. ممکن است با بررسی کمبودهای موجود در زمینه‌های خدمات شهری در هریک از شهرهای استان (بر مبنای نسبت‌های جمعیتی آن‌ها در توزیع امکانات و اعتبارات) بتوان تا حدودی نبود تعادل در توزیع خدمات شهری موردنیاز و در نتیجه میزان جمعیت موجود را در سیستم شهری کاهش داد.

مفاهیم، دیدگاه‌ها، مبانی نظری

«نظام فضایی شهری» نشان‌دهنده تعادل یا بی‌تعادلی شهرها از نظر تعداد، جمعیت و نحوه پراکنش آن‌ها در شبکه شهری است. تمرکزگرایی بیش از اندازه در یک یا دو شهر از نظر جمعیتی و اقتصادی با پیامدهای نامناسب اکولوژیکی و اجتماعی همراه است و مسئله را برای سیاستمداران و متصدیان مسائل شهری پیچیده‌تر می‌کند؛ زیرا از نظر اقتصادی این

واقعیت تأیید شده است که کارایی اقتصادی شهرها برای تعداد مشخصی از جمعیت پاسخگو خواهد بود و چنانچه جمعیت از حد معینی تجاوز کند این کارایی کاهش خواهد یافت. در مقابل، هزینه آرائه خدمات شهری افزایش می‌یابد. از همه مهم‌تر اینکه موضوع عدالت اجتماعی نیز به دلیل توزیع نامناسب امکانات و خدمات تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد؛ بنابراین، شاید نحوه توزیع فعالیت‌ها مهم‌ترین وسیله‌ای باشد که یک شهر به واسطه آن خود را عرضه می‌کند. البته جدای از جنبه‌های غیرفیزیکی، شناخت فرم به همراه خدمات موجود شهر اطلاعات مفیدی برای سیاست‌های برنامه‌ریزی شهری فراهم می‌کند (Boontre, 2011). باید به این مهم توجه کرد که هدف اصلی برنامه‌ریزی نه تهیه و تدوین برنامه، بلکه دستیابی به نتایج منطقی برنامه‌هاست. برنامه‌ریزی بیشتر فعالیتی دائمی و مستمر است تا فعالیتی گسسته و سالانه (ملکی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۷ به نقل از بیلو و همکاران ۱۹۹۰: ۱۱۷)، همچنین در درازمدت برای نیل به فعالیت‌های اقتصادی، محیطی و اجتماعی کاربرد دارد (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۷) که هدف اساسی آن رسیدن به توسعه پایدار در کل ابعاد است. نقطه قوت توسعه پایدار توجه به ارتباط و برقراری رابطه میان عناصر و اجزای توسعه به شکل منطقی و معقول است که موجب حفظ و بقای توسعه در نظام فضایی می‌شود (ملکی و برندکام، ۱۳۹۱: ۱۰۰).

باید توجه داشت که یکی از معضلات و مسائل کشورهای درحال توسعه، توسعه نامتوازن و نابرابر بین منطقه‌ای و درون منطقه‌ای است که عمدتاً به دنبال برنامه‌ریزی‌های ملی محض و متمرکز پدید می‌آید. به عنوان یک راه حل مناسب، برنامه‌ریزی منطقه‌ای با دید آمایشی و فضایی و بهره‌برداری بهینه از منابع و استعدادهای محلی و منطقه‌ای، به ظهور روابط سلسله‌مراتبی در نظام سکونتگاهی در سطح محلی، منطقه‌ای و ملی و در نهایت به توسعه فراگیر و یکپارچه می‌انجامد (فنی، ۱۳۸۸: ۲۹). اغلب کشورهای درحال توسعه از روند توسعه فضایی سکونتگاه‌ها و نحوه توزیع منطقه‌ای جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی خود ناراضی هستند، در نتیجه چنین نابرابری مابین مناطق و توزیع نامتعادل منابع و سرمایه‌ها سبب به چالش کشیده شدن توسعه پایدار می‌شود (Ela and Schwartz, 2006: 135). راندینلی اظهار می‌کند آثار مهم و بزرگ سرمایه‌گذاری‌های دولتی در کلان‌شهرها نشان می‌دهد که دولت‌ها می‌توانند در رشد شهرهای متوسط و از طریق تمرکززدایی با تجمیع یا کوچک‌سازی تأثیرگذار باشند و توزیع متعادل‌تری از جمعیت شهری و فعالیت‌های تولیدی اقتصادی ایجاد کنند (فنی، ۱۳۸۸: ۳۳) سپس می‌توانند این نابرابری‌ها را که مورد توجه برنامه‌ریزان فضایی است رفع، و بین سکونتگاه‌ها تعادل ایجاد کنند. تعادل منطقه‌ای از دیدگاه آمایش سرزمین و توسعه فضایی-منطقه‌ای، به این معناست که ارتباط بین جایگاه و وزن سکونتگاه‌ها در سطح منطقه باید به صورتی باشد که بین مراکز از نظر توزیع منابع و اندازه جمعیت، شکاف عمیق و نابرابری شدید مانند وضعیت تقدم و تسلط تک شهری یا چندشهری وجود نداشته باشد (محمدزاده تیتکانلو، ۱۳۸۰: ۱۶). توسعه متعادل منطقه‌ای بر آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه جامع همه نواحی فراهم کند، تفاوت‌های کیفیت زندگی بین ناحیه‌ای و درون ناحیه‌ای را به حداقل برساند و در نهایت از میان بردارد (میسرا و مایوگنج، ۱۳۶۸: ۵۵).

جدول ۱. تحقیقات مشابه

محقق	عنوان تحقیق	سال	نتیجه
جو و همکاران	رتبه‌بندی مناطق مختلف کشور پرتغال	۲۰۰۳	سطح توسعه‌یافتگی در مناطق ساحلی کشور در مقایسه با مناطق داخلی آن بالاتر است.
سوارز و همکاران	رتبه‌بندی مناطق مختلف کشور پرتغال	۲۰۰۳	نتایج مطالعه آن‌ها حاکی از درجه ناموزون توسعه‌یافتگی در شاخص‌های مذکور در نواحی مختلف بود.
گیلیس و همکاران	کتاب توسعه اقتصادی	۲۰۰۶	تأکید این است که آنچه بتواند بیانگر رفاه اجتماعی گروه‌های مورد بررسی باشد، به‌عنوان معیاری از توسعه استفاده می‌شود.
مهری اذانی	توسعه پایدار شهری، مورد شهر اصفهان	۱۳۸۱	با استفاده از شاخص‌های مختلف، مناطق اصفهان به چهار سطح برخوردار، نیمه‌برخوردار، نسبتاً برخوردار و کمتر برخوردار تقسیم شده است.
امیرعزیدی و همکاران	رتبه‌بندی مناطق شهری براساس سطح توسعه‌یافتگی استان فارس	۱۳۸۹	یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد میان شهرستان‌های مختلف از نظر شاخص‌های جمعیتی، آموزشی و بهداشت و سلامت تفاوت اندکی وجود دارد.
پورمحمدی و همکاران	تحلیل توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه	۱۳۹۱	شهرستان قصر شیرین در مقایسه با شهرستان‌های دیگر توسعه‌یافته‌ترین، و سنقر، جوانرود، گیلان غرب، ثلاث و باباجانی، هرسین، سرپل ذهاب، کنگاور، اسلام‌آباد غرب و دالاهو جزو محروم‌ترین شهرستان‌های استان هستند.
شیخ بیگلو و تقوایی	ارزیابی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های کشور با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه	۱۳۹۲	نتایج کار نشان داده است که نابرابری آشکاری از نظر سطح توسعه‌یافتگی در بین شهرستان‌ها وجود دارد؛ چنان‌که سطح توسعه‌یافتگی ۶۴ درصد از شهرستان‌های کشور پایین‌تر از حد متوسط است.
حسینی شه‌پریان و همکاران	تحلیل ساختار فضایی شاخص‌های توسعه با تأکید بر نابرابری منطقه‌ای در استان خوزستان	۱۳۹۴	نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد تفاوت‌ها و نابرابری‌هایی در سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌ها وجود دارد.

گفتنی است خدمات شهری صرفاً خدماتی نیست که شهرداری‌ها ارائه می‌کنند، بلکه تمام خدماتی است که در یک شهر ارائه، و طیف بسیار وسیعی از خدمات را شامل می‌شود. به هر حال این خدمات مفهومی گسترده و پیچیده دارد، اما تعریف واحد و یکسانی ندارد؛ پس هرگونه خدماتی را که در یک شهر ارائه شود می‌توان در خدمات شهری دسته‌بندی کرد. می‌توان گفت دریافت خدمات عمومی در مقیاس وسیع صورت می‌گیرد و بر زندگی روزانه افراد تأثیر مستقیم دارد (Cho, 2003: 32-40)؛ مانند خدمات آموزشی، فضای سبز، خدمات ورزشی، درمانی، فرهنگی، مذهبی

و غیره که همه آن‌ها عملکردهای فضایی دارند (Savas, 1978: 800). خدمات عمومی صرف‌نظر از بعد مکانی، باید از نظر محدودیت‌ها و منابع مالی یا توانایی فیزیکی افراد به‌آسانی در دسترس باشد (Kaphle, 2006: 2). سنجش شاخص دسترسی، به تعیین برابری دسترسی به زیرساخت‌های اجتماعی و فیزیکی وابسته است که نمودی از کیفیت زندگی و توزیع فرصت است (Martinz, 2009: 31).
مطالعات فراوانی در زمینه‌های نظام فضایی شهری، خدمات شهری، توسعه و تحلیل ساختار فضایی شهرها صورت گرفته که در جدول ۱ به تعدادی از آن‌ها اشاره شده است.

روش تحقیق

این تحقیق به‌عنوان تحقیقی کاربردی، در چارچوب الگوی تحقیق بنیادی- تکوینی با ترکیبی از روش توصیفی (مطالعه موردی)، تحلیلی و تاریخی انجام شده که هدف آن بررسی وضع موجود و توصیف نظام‌مند وضعیت فعلی نظام شهری استان کرمانشاه است.

روش نمونه‌گیری به‌صورت تمام شماری، و نمونه نیز کل جامعه آماری براساس آخرین تحولات تعداد شهرهاست. بر اساس این، جامعه آماری و نمونه مورد بررسی خدمات شهری تمامی ۳۲ شهرداری استان کرمانشاه در محدوده شهرها، شهرستان‌ها و بخش‌های استان است. با استفاده از شاخص‌های خدمات شهری موجود در شهرهای استان به استناد سالنامه آماری استان کرمانشاه در سال ۱۳۹۲ و از طریق دو مدل تاکسونومی و تحلیل عاملی و درنهایت تحلیل خوشه‌ای، به سنجش میزان برخورداری شهرهای استان از این شاخص‌ها پرداخته شده است. در این تحقیق برای مشخص شدن وضعیت پراکنش خدمات شهری و سنجش میزان تأثیر جمعیت شهرهای نظام شهری استان در جذب یا تخصیص خدمات شهری، مواردی چون کشتارگاه، ایستگاه‌های آتش‌نشانی، میدان‌های میوه و تره‌بار، پارک‌های عمومی، گورستان‌ها، سرویس‌های بهداشتی، حمام عمومی و تعداد خودروهای حمل زباله در نظر گرفته شده‌اند. در ادامه، ضمن بررسی رتبه شهرها در نظام شهری استان تعداد واقعی خدمات موجود در هر یک از شهرها با هم مقایسه، و شهرها براساس این نیز رتبه‌بندی شده‌اند سپس به‌منظور مشخص کردن برخورداری جمعیت ساکن شهرها به دسترسی به هر یک از خدمات، ضریب جمعیتی برای این خدمات محاسبه، و رتبه شهرهای استان تعیین شده است. فرایند مدل تاکسونومی مورد استفاده در این تحقیق بدین شرح است (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵؛ فرهودی، ۱۳۸۴):

۱. تعیین شاخص‌ها و تشکیل ماتریس داده‌ها

۲. استانداردسازی داده‌های موجود با استفاده از فرمول (A)

$$Z = \frac{x_i - \bar{x}}{Sd} A:$$

۳. محاسبه و تعیین

واصل مرکب بین مکان‌ها و تعیین کوتاه‌ترین فاصله \bar{d} با استفاده از فرمول (B)

$$d_{ab} = \sqrt{\sum_{i=1}^m [Z_{aj} - Z_{bj}]^2} B:$$

۴. محاسبه حد بالا و حد پایین برای تعیین مکان‌های همگن با استفاده از رابطه (C)

$$D+) (\bar{d} + 2Sd \text{ و } D-) (\bar{d} - 2Sd):$$

۵. تعیین سرمشق توسعه از فرمول (D)

$$C_{io} = \sqrt{\sum (Z_i - Z_0)^2} / 2 \underline{D}:$$

۶. و در نهایت محاسبه درجه توسعه مکان‌ها (E)

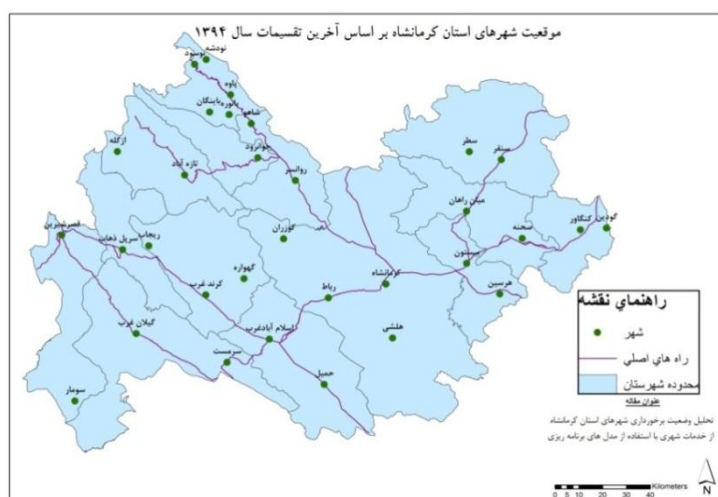
$$CO = C_{io} + 2 S_{io} F_i = \frac{C_{io} E_i}{C_o}$$

عدد به دست آمده نهایی بین مقادیر صفر و یک قرار می‌گیرد. هرچقدر F_i به صفر نزدیک‌تر باشد، فعالیت مورد نظر برخوردارتر و هر قدر به یک نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده عدم برخورداری فعالیت مربوط است. با توجه به این درجه برخورداری می‌توان شهرها را بر اساس شاخص‌های بررسی رتبه‌بندی و اولویت‌بندی کرد.

محدوده و قلمرو پژوهش

موقعیت استان

استان کرمانشاه با وسعت ۲۵۰۴۵ کیلومتر مربع واقع در غرب کشور بین ۳۳ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است (تقسیمات کشوری، استانداری کرمانشاه، ۱۳۹۴). این استان از شمال با استان کردستان، از جنوب با استان‌های ایلام و لرستان و از شرق با استان همدان و از طرف مغرب با ۳۳۶ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق همسایه است (کتاب سال استان کرمانشاه، ۱۳۹۲: ۵).

شکل ۱. نقشه موقعیت شهرهای استان کرمانشاه بر اساس آخرین تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۴

جمعیت کل استان کرمانشاه براساس آمار سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۲۷،۴۵۹،۱ نفر بوده که از این میزان تعداد ۱،۳۶۵،۹۲۲ نفر در شهرها زندگی می‌کردند و مابقی نیز در روستاهای استان یا به صورت کوچرو در ۱۴ شهرستان به سر می‌بردند (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان کرمانشاه، ۱۳۹۰).

آمار دوره‌های مختلف سرشماری نشان می‌دهد میزان شهرنشینی استان کرمانشاه از ۴۲/۹ درصد در سال ۱۳۵۵، به ۷۰/۲ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. در این سال (۱۳۹۰) شهر کرمانشاه با ۸۵۱،۴۰۵ نفر ۶۲/۵ درصد از کل جمعیت شهری استان و سایر نقاط شهری ۵۱۱،۴۷۴ نفر معادل ۳۷/۵ درصد را در خود جای داده‌اند. بزرگ‌ترین شهر بعد از کرمانشاه، اسلام‌آباد غرب با ۹۴،۶۹۹ نفر و کوچک‌ترین شهر هم سومار با ۹ نفر جمعیت است.

بحث و تجزیه و تحلیل

به منظور رتبه‌بندی شهرها در نظام شهری در تمام سطوح جغرافیایی و با توجه به هدف مورد نظر، محققان و پژوهشگران شاخص‌های متعددی را سنجیده و آزموده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها تعداد جمعیت شهرهاست. در دهه‌های اخیر، پژوهشگران علاقه‌مند به مطالعات شهری و منطقه‌ای این فاکتور را بسیار استفاده کرده‌اند. در کنار این شاخص می‌توان به شاخص‌های دیگری چون اقتصادی، اجتماعی، نهادی، سازمانی، زیست‌محیطی، خدماتی و... اشاره کرد که با توجه به اهداف پژوهشگران از تحقیق بررسی شده است.

در این پژوهش، ضمن توجه به جمعیت به عنوان شاخص اصلی مطالعات وضعیت نظام شهری، شاخص خدمات شهری برای سنجش برخورداری و رتبه‌بندی شهرها کاربرد داشته است (جدول ۲).

جدول ۲. جدول فاکتورهای اصلی سنجش میزان برخورداری شهرهای استان کرمانشاه

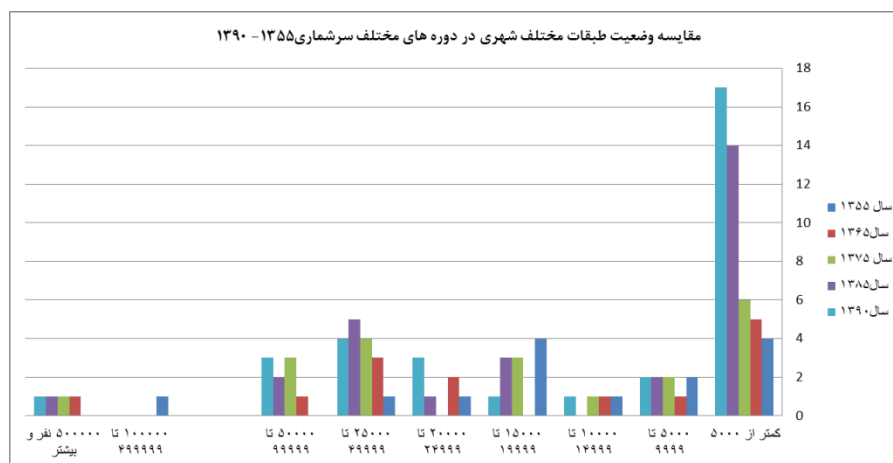
فاکتور سنجش	خودرو	پارک	گورستان	حمام	سرویس بهداشتی عمومی	ایستگاه‌های آتش‌نشانی	میدان میوه و تره‌بار
معیار سنجش	تعداد متغیر به جمعیت	تعداد متغیر به جمعیت	تعداد متغیر به جمعیت	تعداد متغیر به جمعیت	تعداد متغیر به جمعیت	تعداد متغیر به جمعیت	تعداد متغیر به جمعیت

طبقه‌بندی جمعیتی شهرهای استان کرمانشاه

طی دو دهه گذشته تعداد نقاط شهری استان کرمانشاه مدام در حال تغییر بوده است. تأثیر جنگ به خصوص در دهه ۶۰ سبب کاهش تعداد شهرها و خالی‌شدن شهرهای مرزی از سکنه شد. بعد از دهه ۷۰ نیز تعداد شهرها به علت تغییر تعریف شهر (براساس مفاد ماده ۴ قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری، تمامی مراکز بخش با هر جمعیت و روستاهای بیشتر از ۳۵۰۰ نفر می‌توانند به شهر تبدیل شوند) همچنین موقعیت ژئوپلیتیکی و سیاست‌های دولت برای افزایش

جمعیت سکونتگاه‌های مرزی به منظور حفظ و نگهداری از مرز افزایش یافته است. در فاصله سال‌های ۱۳۷۰-۱۳۹۳، تعداد ۱۸ نقطه شهری به شهرهای استان افزوده شده و جمع نقاط شهری به ۳۲ شهر در اواخر سال ۱۳۹۳ و اوایل ۱۳۹۴ رسیده است. براساس آخرین آمار و اطلاعات موجود (۱۳۹۲) شهرهای سومار و میان‌راهان به ترتیب با جمعیت ۹ (کم‌جمعیت‌ترین شهر استان و مرکز بخش سومار) و ۵۹۸ نفر کوچک‌ترین شهرهای استان هستند که حدود ۰/۰۴ درصد از جمعیت شهرنشین استان در این دو شهر قرار دارد. شهر کرمانشاه نیز در تمامی دوره‌های سرشماری بزرگ‌ترین شهر استان بوده است. در این دوره (۱۳۷۰-۱۳۹۳) علاوه بر افزایش سرمایه‌گذاری در شهرهای بزرگ، سیاست ایجاد شهرهای جدید بدون توجه به زیرساخت‌ها و پسرانه‌های روستایی و تنها در راستای سیاست‌های اداری و راهبردی دولت موجب ایجاد شهرهایی شد که غالباً جمعیتی کمتر از ۵ هزار نفر داشتند؛ به‌طوری‌که ۱۸ شهر در سال ۱۳۹۰ جمعیتی کمتر از ۵ هزار نفر داشتند (سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، آمار تفصیلی استان کرمانشاه، ۱۳۹۱).

آمار سرشماری سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد شهر کرمانشاه به‌عنوان بزرگ‌ترین شهر استان، در رده جمعیتی شهرهای دارای ۵۰۰ هزار نفر و بیشتر (شهرهای بزرگ) قرار داشته و ۶۲/۵ درصد از کل جمعیت شهری استان را در خود جای داده است. سایر شهرهای استان ۳۷/۵ درصد باقیمانده جمعیت شهری را شامل شده‌اند، ضمن اینکه از کل ۳۱ شهر باقیمانده تنها ۳ شهر جمعیتی بین ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر جمعیت داشتند (شکل ۲).

شکل ۲. طبقه‌بندی جمعیتی شهرها در دوره‌های مختلف سرشماری (۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰)

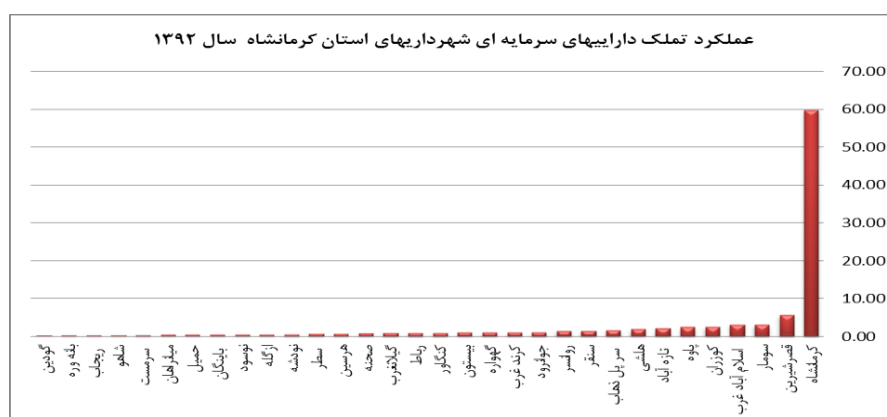
مأخذ: مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان کرمانشاه، سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰

بررسی تأثیر توزیع اعتبارات و سرمایه‌گذاری‌ها در نظام شهری استان

تا پیش از انقلاب مشروطیت و برقراری نظام اداری و سیاسی جدید، ثروت و سرمایه‌ای که از جوامع روستایی و شهری جمع‌آوری می‌شد در یک نظام سلسله‌مراتبی از روستاها به شهرها و از شهرها به شهرهای بزرگ‌تر (مرکز ایالت) و از این مکان به مرکز منتقل می‌شد، اما با استقرار نظام اداری-سیاسی جدید، به‌ویژه از دوره رضاشاه به بعد شیوه اداره ایالات و ولایات با شهرهای موجود در آن‌ها که به‌صورت واحدهای استانی تقسیم شده بودند، دگرگون شد. این واحدهای سیاسی

جدید برای اداره شهرها و زیرمجموعه‌های تحت کنترل خود اعتبارات مالی را به صورت بودجه از دولت مرکزی دریافت می‌کردند؛ بنابراین، شهرهایی که سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی بیشتری داشتند یا این سازمان‌ها در آن‌ها حضور فعال تری داشته و دارند، عمدتاً در مقایسه با سایر شهرها رونق بیشتری داشتند و سرمایه‌ای که بدین طریق از مجرای دولت به اقتصاد شهری بسیاری از شهرها تزریق می‌شد نقشی ویژه در عملکرد و توسعه شهرها برعهده داشت و دارد (رهنمایی، ۱۳۷۳: ۲۲).

از سوی دیگر نیز نظام دیوان‌سالاری جدید - چه به منظور ایجاد تسهیلات در اداره امور کشور و چه به منظور ملاحظات سیاسی-راهبردی یا با هدف توسعه ارائه خدمات عمومی - به تجهیز و سازمان‌دهی فضایی و عملکردی شهرهایی نیاز دارد که با استقرار عناصر شهری جدید در آن‌ها، نقاط روستایی کوچک یا بزرگ، هویت و نقش شهری پیدا کنند و با تبدیل آن‌ها به شهر، شهرهای جدیدی در سطوح گوناگون و عملکردهای مختلف در کشور ایجاد شود که به عنوان یک پایگاه عملیاتی، دولت پیوسته در توسعه آن‌ها سرمایه‌گذاری کند (رهنمایی، ۱۳۷۳: ۲۴). نمود عینی این بحث در استان کرمانشاه تأسیس شهرهای مرزی است که به ویژه پس از سال ۱۳۷۰ به صورت شهرهای کنونی درآمده است. از سال ۱۳۷۰ تاکنون (ابتدای سال ۱۳۹۴) تعداد شهرهای استان از ۱۴ شهر به ۳۲ شهر افزایش یافته که عموماً مراکز اداری سیاسی (مراکز بخش) بوده‌اند. این نقاط به دلیل اهمیت راهبردی و قرارگرفتن در کنار مرز، به منظور کنترل و نظارت هرچه بیشتر دولت بر این بخش از کشور به صورت مراکز شهری درآمده‌اند؛ برای مثال، جمعیت مکانی مانند سومار تنها ۹ نفر است. جمعیت این گونه شهرها عمدتاً کارکنان ادارات و نهادهای دولتی هستند؛ از این رو این شهرها تنها به دلیل مصالح سیاسی یا امنیتی به عنوان شهر شناخته شده و دارای شهرداری و دیگر نهادهای شهری هستند. سایر نقاط جمعیتی که بدین ترتیب به شهر تبدیل شده عبارت‌اند از: شهرهای تازه‌آباد، باینگان، نوسود، نودشه، ازگله، هلشی، کوزران و سرمست؛ پس می‌توان گفت دولت هم در توسعه شهرها و هم در ایجاد آن‌ها نقش کاملاً واضح و روشنی دارد؛ زیرا از یک طرف می‌تواند به احداث شهرهای جدید اقدام کند و با ایجاد نهادها و سازمان‌های متعدد در توسعه آن‌ها نقش اصلی را داشته باشد و از طرف دیگر با افزایش اعتبارات، سرمایه‌گذاری و تأسیسات و تجهیزات زیربنایی به عنوان متولی رشد و توسعه شهرها ایفای نقش کند؛ به عنوان مثال در سال ۱۳۹۲ جمع کل اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای شهرداری‌های استان ۱۰۱۱۰/۵ میلیون ریال بوده است که از این میزان ۵۹/۸ درصد (۶۰۴۴۲/۹۸ میلیون ریال) به شهرداری کرمانشاه، و به ترتیب ۷/۵ و ۳/۱۹ درصد (۵۷۳۸ میلیون و ۳۲۲۸ میلیون ریال) به شهرداری‌های قصرشیرین و سومار مربوط است. این سه شهر به ترتیب به عنوان اولین تا سومین شهرداری‌های استان جمعاً ۶۸/۶۵ درصد از کل اعتبارات شهرداری‌های این استان را به خود اختصاص داده‌اند. بقیه شهرداری‌ها نیز جمعاً ۳۱/۳۵ درصد از کل دارایی‌های مذکور را شامل شده‌اند (سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۹۲)، (شکل ۳).

شکل ۳. نمودار عملکرد تملک دارایی‌های سرمایه‌ای شهرداری‌های استان کرمانشاه

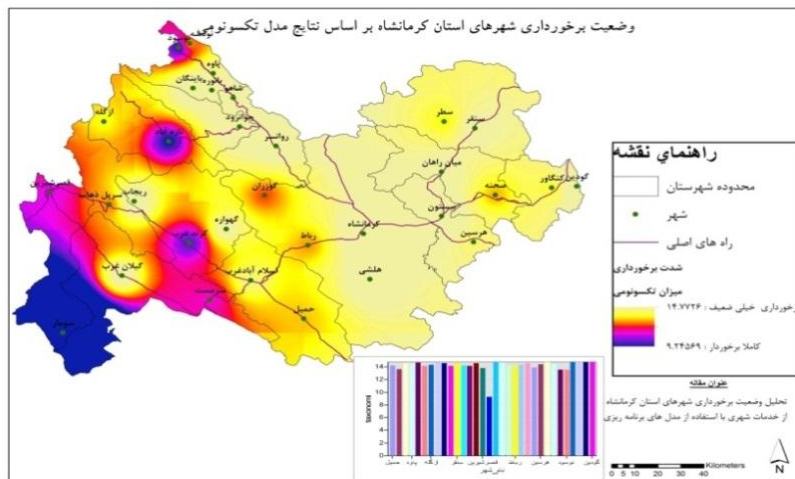
علاوه بر تخصیص سرمایه و اعتبارات به شهرداری‌ها، به‌عنوان نهادهای خدمات‌رسان به شهرها و مجموعه‌های شهری، نوع و تعداد خدمات شهری نیز از جمله شاخص‌هایی است که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم برآیند تأثیر برنامه‌های دولت را در نقاط سکونتگاهی شهری نمایان می‌کند. بررسی میزان و تعداد خدمات موجود شهرداری‌های استان نشان می‌دهد هرچه تعداد جمعیت در یک نقطه بیشتر باشد، خدمات شهری شهرداری نیز در آنجا بیشتر و متنوع‌تر خواهد بود. این موضوع نیز از طریق مدل‌های تاکسونومی و تحلیل عاملی به دو شکل بررسی شده است. یک شکل آن صرف وجود یا نبود خدمات شهری شهرداری‌ها و دیگر وجود یا نبود خدمات شهری به نسبت جمعیت موجود در هر شهر است که هر یک به نحوی نشان‌دهنده میزان دخالت دولت در تخصیص این‌گونه خدمات است؛ به‌طوری‌که شهر کرمانشاه به‌عنوان شهر اول همواره در میزان جذب اعتبارات، رتبه نخست را داشته است.

وضعیت برخورداری شهرها از خدمات شهری

مدل تاکسونومی

یکی از مشهورترین روش‌های طبقه‌بندی و درجه‌بندی فعالیت‌ها، وقایع و موضوعات مختلف، به لحاظ برخورداری از برخی مزیت‌ها یا ویژگی‌های خاص، روش تحلیل آنالیز تاکسونومی است (فرهودی، ۱۳۸۴: ۳۶). این روش که نخستین بار آدانسون در سال ۱۷۶۳ میلادی پیشنهاد کرد، با توجه به گستردگی موضوعات مورد بحث آن، در علوم مختلف کاربردهای فراوان و متنوعی پیدا کرده است (زیاری، ۱۳۸۸: ۱۳۷). در سال ۱۹۵۰ عده‌ای از ریاضیدانان لهستانی آن را بسط دادند و در سال ۱۹۶۸ میلادی، پرفسور زیگمونت هلوینگ آن را به‌عنوان وسیله‌ای برای طبقه‌بندی درجه توسعه‌یافتگی بین ملل مختلف در یونسکو مطرح کرد (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۲۰). در این مدل هر چه میزان cio (نتیجه محاسبات مدل) پایین‌تر باشد، دال بر توسعه‌یافتگی، و هرچقدر بزرگ‌تر باشد نشان‌دهنده توسعه‌نیافتن مناطق است (همان، ۲۲۶). بر اساس این، نتایج حاصل در مورد شهرهای استان طبق تعداد خدمات شهری موجود در مقایسه با جمعیت شهرها نشان‌دهنده برتری شهرهای تازه تأسیس و کم جمعیت در قیاس با سایر شهرهاست. ضمن اینکه سومار با ۹/۲۴ (cio) فاصله زیادی با سایر شهرها دارد (شکل ۴).

نتایج جدول نشان از میزان تأثیر و نفوذ دولت در شهرهای استان، به ویژه شهرهای تازه تأسیس و کم جمعیت در زمینه ارائه خدمات اساسی برای جذب و نگاهداشت جمعیت آنها دارد. امروزه تبدیل شدن هر مرکز جمعیتی به شهر به طمع برخورداری از مزایایی چون گرفتن اعتبارات ویژه و خدمات عمومی، یکی از آرزوهای هر نقطه سکونتگاهی و روستاهای بزرگ است. شکل ۴ نشان می‌دهد علی‌رغم اینکه شهرهای بزرگ استان جمعیت و خدمات شهری بیشتری دارند، رتبه برخورداری آنها در مقایسه با شهرهای کوچکی که خصوصاً از دهه هشتاد به بعد ایجاد شده‌اند پایین‌تر بوده است؛ به عنوان مثال همان‌طور که جدول ۳ و شکل ۵ نشان می‌دهد، شهر کرمانشاه (شهر اول استان) رتبه ۲۷ را دارد و شهرهایی چون اسلام‌آباد غرب، جوانرود، کنگاور و هرسین با جمعیت و سابقه شهرنشینی بیشتری در نظام شهری استان، در رتبه‌هایی بعد از رتبه ۱۵، و پشت سر شهرهایی مانند سومار، تازه‌آباد، ازگله، حمیل و ماهیدشت که جمعیت و سابقه شهرنشینی کمتری دارند، قرار گرفته‌اند.

شکل ۴. نقشه وضعیت برخورداری شهرهای استان کرمانشاه بر اساس مدل تاکسونومی

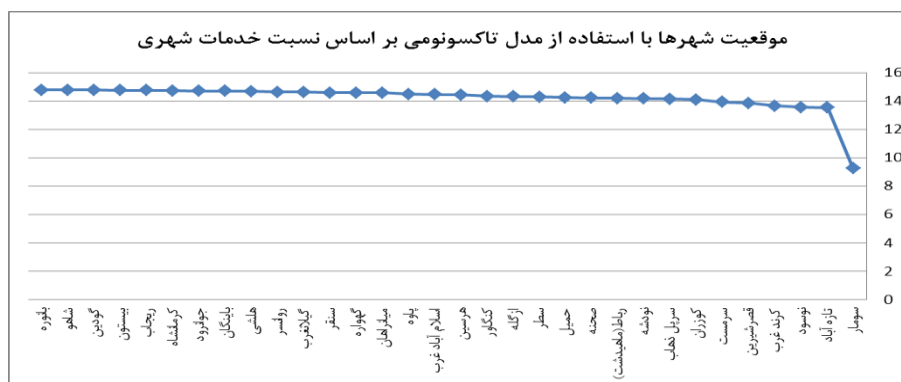
جدول ۳. جدول رتبه شهرها بر اساس خدمات شهری موجود در مقایسه با جمعیت شهرها با استفاده از نتایج مدل تاکسونومی

رتبه	نام شهر	CIO سرمشق توسعه
1	سومار	9/245671719
2	تازه‌آباد	13/54117868
3	نوسود	13/5680374
4	کزند غرب	13/6649263
5	قصرشیرین	13/85321815
6	سرمست	13/91057528
7	کوزران	14/08473286

ادامه جدول ۳. جدول رتبه شهرها براساس خدمات شهری موجود در مقایسه با جمعیت شهرها با استفاده از نتایج مدل

تاکسونومی

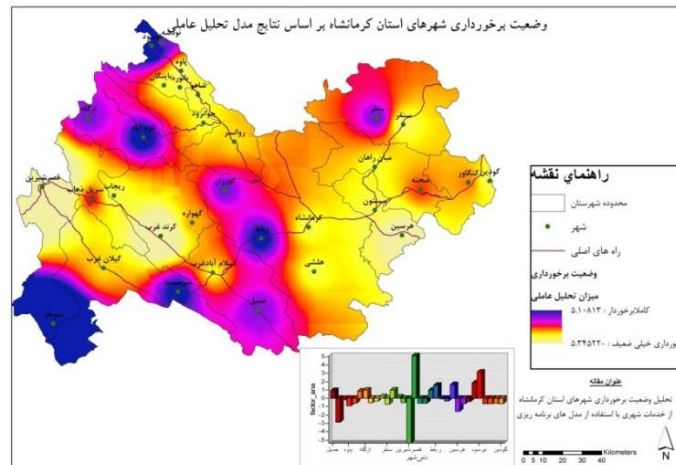
رتبه	نام شهر	CIO سرمشق توسعه
8	سرپل ذهاب	14/15008645
9	نودشه	14/1674109
10	رباط (ماهیدشت)	14/18065157
11	صحنه	14/20380146
12	حمیل	14/22991104
13	سطر	14/28812977
14	ازگله	14/30167356
15	کنگاور	14/33241883
16	هرسین	14/43627875
17	اسلام‌آباد غرب	14/46081947
18	پاوه	14/4726747
19	میان راهان	14/58148592
20	گهواره	14/58160695
21	سنقر	14/59134135
22	گیلان غرب	14/62632837
23	روانسر	14/62722018
24	هلشی	14/67782727
25	باینگان	14/70668823
26	جوانرود	14/71080519
27	کرمانشاه	14/73795178
28	ریجاب	14/75036584
29	بیستون	14/75878275
30	گودین	14/76604357
31	شاهو	14/76742017
32	بانوره	14/77257133

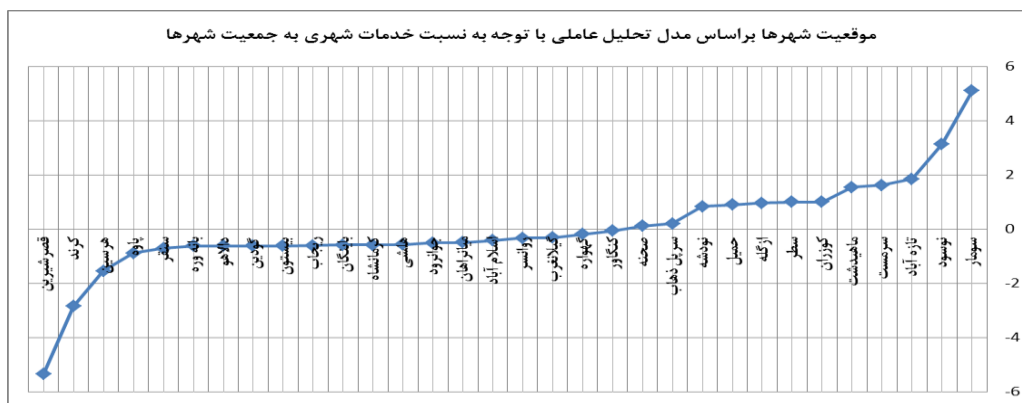
شکل ۵. موقعیت شهرها با استفاده از مدل تاکسونومی براساس نسبت خدمات شهری به جمعیت

مدل تحلیل عاملی

گالتون (Galton) دانشمند اواخر قرن نوزده و آغاز قرن بیستم نخستین کسی بود که بنیان‌های اولیه تحلیل عاملی را بنا نهاد، این تحلیل یکی از مهم‌ترین و کارآمدترین روش‌های طبقه‌بندی نواحی از نظر برخورداری یا عدم برخورداری است (حسین‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۸۱). در مطالعات جغرافیایی، تحلیل عاملی بیشتر برای سطح‌بندی مناطق کاربرد دارد که از طریق آن می‌توان میزان فاصله بین مناطق را مشخص کرد (کلانتری، ۱۳۸۲: ۲۸۱). در این مدل که با استفاده از نرم‌افزار spss بررسی و محاسبه می‌شود، هر چه مقدار عدد به‌دست‌آمده بیشتر و بزرگ‌تر باشد، نشان از موقعیت مناسب‌تر آن مکان در مقایسه با سایر نقاط بررسی شده دارد. براساس نتایج این تحقیق در شاخص خدمات شهری، سومار در مقایسه با کل جمعیت مناسب‌ترین موقعیت را داشته است (شکل‌های ۶ و ۷) که نتایج مشابهی با نتایج حاصل از مدل تاکسونومی دارد. این امر از یک‌سو نشان‌دهنده این است که اعتبارات و امکانات بدون توجه به میزان جمعیت و سرانه‌های خاص و مورد نیاز تأمین، و از سوی دیگر در توزیع امکانات و اعتبارات میزان نادیده گرفته می‌شود؛ زیرا این شهر با ۹ نفر جمعیت از نظر برخورداری از خدمات اساسی شهری در رأس هرم نظام شهری، و شهر کرمانشاه در میانه‌های جدول قرار گرفته است (ارتباط‌نداشتن بین میزان جمعیت و تعداد خدمات). از طرف دیگر با بررسی تعداد خام خدمات، شهر کرمانشاه در رأس هرم قرار گرفته است (بی‌توجهی به نیاز و تأثیرات سیاست اقتصادی در توزیع امکانات). در حالی که شهر هرسین به‌عنوان سومین شهر استان در انتهای جدول قرار دارد (جدول ۴). نتیجه‌ای که از محاسبه مدل به‌دست می‌آید، بیانگر ارتباط مستقیم بین تعداد جمعیت و تعداد خدمات است، اما این مسئله با سرانه (خدمات نسبت به جمعیت) رابطه عکس دارد؛ زیرا وجود تعدادی از خدمات اساسی برای هر شهر با هر جمعیتی لازم و ضروری است، اما با افزایش میزان جمعیت ضعف در میزان برخورداری از تعداد خدمات مورد نیاز به نسبت جمعیت آشکار می‌شود.

شکل ۶. نقشه وضعیت برخورداري شهرهای استان کرمانشاه با استفاده از مدل تحلیل عاملی

شکل ۷. موقعیت شهرها براساس مدل تحلیل عاملی با توجه به نسبت خدمات شهری به جمعیت

جدول ۴. جدول رتبه شهرها با استفاده از نتایج تحلیل عاملی

رتبه	نام شهر	امتیاز تحلیل عاملی
1	سومار	5. 108161777
2	نوسود	3. 144380301
3	تازه‌آباد	1. 848990011
4	سرمست	1. 622422575
5	ماهیدشت	1. 548555991
6	کوزران	1. 011561589
7	سطر	1. 007886377
8	ازگله	0. 96460991

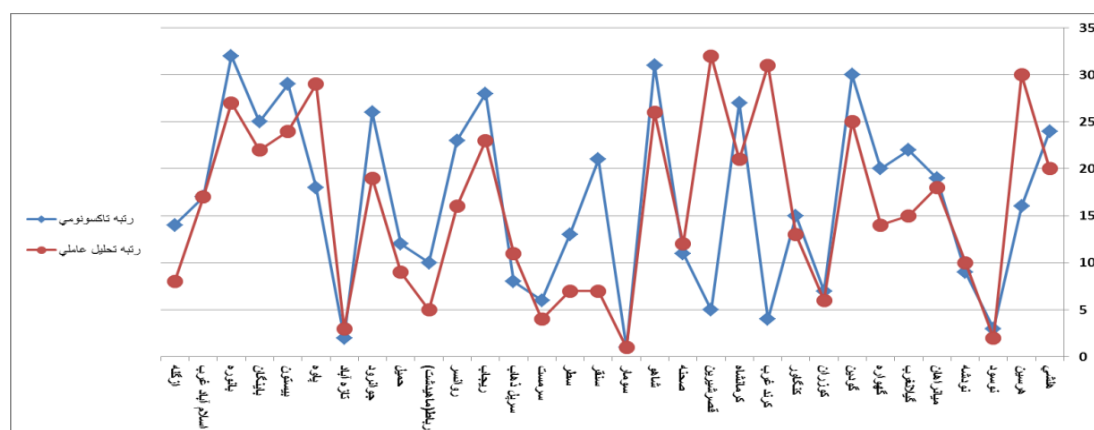
ادامه جدول ۴. جدول رتبه شهرها با استفاده از نتایج تحلیل عاملی

رتبه	نام شهر	امتیاز تحلیل عاملی
9	حمیل	0. 900104981
10	نودشه	0. 847010127
11	سرپل ذهاب	0. 213621911
12	صحنه	0. 11842414
13	کنگاور	-0. 052689688
14	گهواره	-0. 180793712
15	گیلان غرب	-0. 313178698
16	روانسر	-0. 318665666
17	اسلام آباد	-0. 408691037
18	میان راهان	-0. 492390903
19	جوانرود	-0. 496455042
20	هلشی	-0. 558139476
21	کرمانشاه	-0. 570882206
22	باینگان	-0. 575973254
23	ریجاب	-0. 603847131
24	بیستون	-0. 609075558
25	گودین	-0. 613903096
26	شاهو	-0. 61504642
27	بانه وره	-0. 61823076
28	سنقر	-0. 708096474
29	پاوه	-0. 874299165
30	هرسین	-1. 537992933
31	کرد	-2. 842152566
32	قصر شیرین	-5. 345225903

مأخذ: محاسبات نگارندگان

با رجوع به جداول ۳ و ۴ و ملاحظه نتایج محاسبات انجام شده براساس نسبت تعداد خدمات شهری به جمعیت شهری در مدل‌های تاکسونومی و تحلیل عاملی، می‌توان نتیجه گرفت که عامل دخالت دولت در ایجاد شهرهای کوچک و

اختصاص خدمات شهری مورد نیاز به این نقاط کم‌جمعیت سبب شده است که این شهرها از نظر برخورداری یا دسترسی به خدمات شهری به نسبت جمعیتی که دارند در وضعیت مناسب‌تری قرار بگیرند. همچنین می‌توان چنین استنتاج کرد که صرف تبدیل شدن یک نقطه به شهر فارغ از میزان جمعیت آن، خدمات و اعتبارات ویژه‌ای را به همراه می‌آورد که از سوی دیگر امکان‌پذیر نیست. البته این وضعیت تا زمانی ادامه دارد که جمعیت اولیه شهرها در تناسب با خدمات موجود آن‌ها باشد (نمونه شهرهای تازه تأسیس)، اما همان‌گونه که نتایج مدل‌ها نشان می‌دهد نبود تناسب بین افزایش جمعیت شهرها با افزایش تعداد خدمات عمومی موردنیاز در سطوح بالای جمعیتی به‌وضوح آشکار می‌شود.

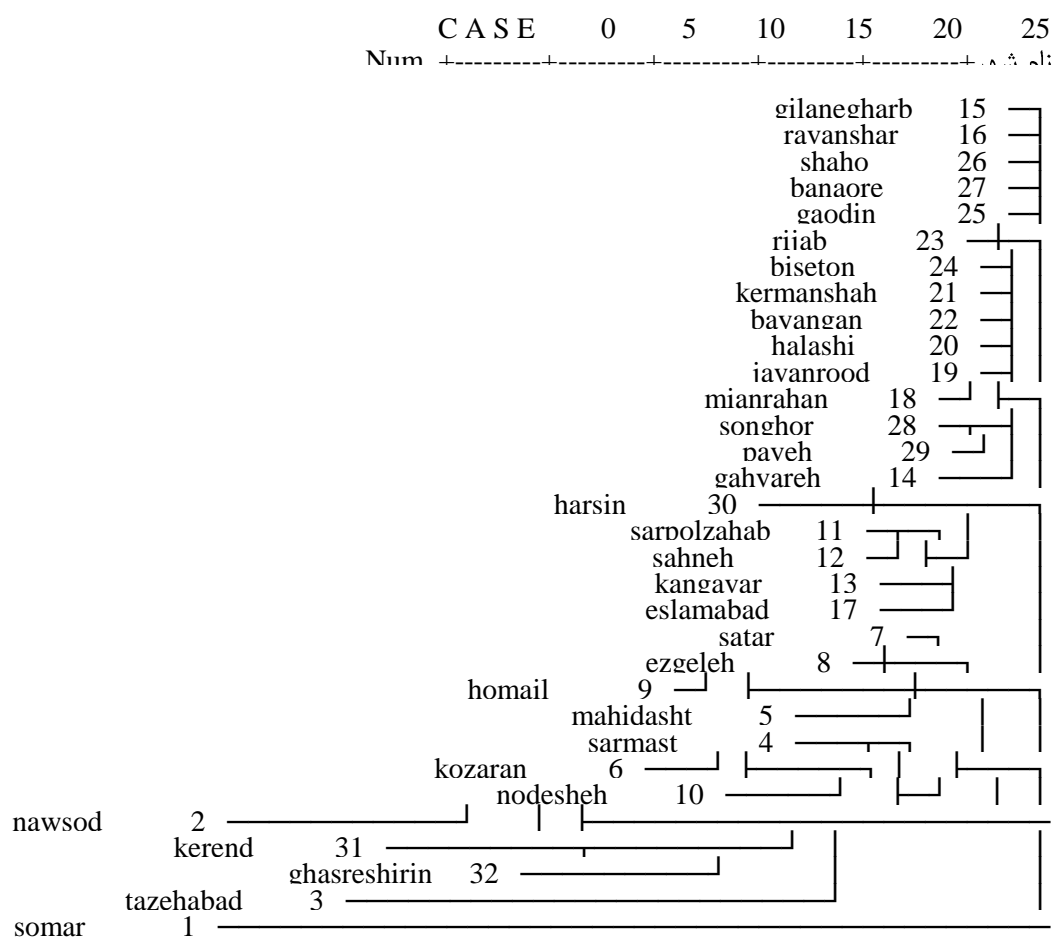

شکل ۸. نمودار مقایسه نتایج رتبه‌بندی شهرها در دو مدل تاکسونومی و تحلیل عاملی

با مقایسه رتبه‌بندی شهرهای استان در نمودار فوق مشاهده می‌شود که رتبه شهرها در دو مدل تاکسونومی و تحلیل عاملی با وجود همسان بودن اطلاعات دقیقاً بر همدیگر منطبق نشده است و تفاوت‌هایی در موقعیت اغلب شهرها دیده می‌شود؛ بنابراین، در این مقاله برای کاهش میزان اختلاف و واقعی‌تر کردن نتیجه تحلیل‌ها، از مدل تحلیل سلسله‌مراتبی خوشه‌ای نیز استفاده شده است. با استفاده از اطلاعات مورد بررسی و نتایج به‌دست‌آمده از مدل‌های فوق، به تحلیل مجدد و دسته‌بندی شهرهای استان براساس میزان برخورداری از شاخص‌ها پرداخته شده و شهرهای استان در ۵ دسته از ۱ (کاملاً برخوردار) تا ۵ (خیلی ضعیف) طبقه‌بندی شده‌اند. براساس نتایج تحلیل خوشه‌بندی که در نرم‌افزار spss انجام شده است، شهر سومار به‌تنهایی در دسته کاملاً برخوردار براساس نسبت خدمات به جمعیت موجود قرار گرفته و بیشتر شهرهای استان (۲۷ شهر) در طبقه شهرهای برخوردار خیلی ضعیف دسته‌بندی شده‌اند (جدول ۵ و شکل ۹).

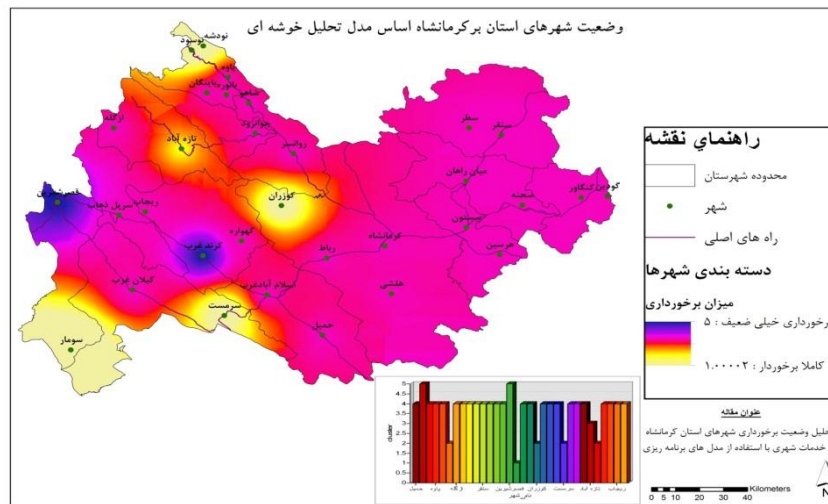
جدول ۵. دسته‌بندی شهرهای استان براساس مدل تحلیل سلسله مراتبی خوشه‌ای

دسته‌بندی‌ها	شهر
1	سومار
2	نوسود
2	نودشه
2	کوزران
2	سرمست
3	تازه‌آباد
4	بانه وره
4	شاهو
4	گودین
4	بیستون
4	ریجاب
4	کرمانشاه
4	جوانرود
4	باینگان
4	هلشی
4	روانسر
4	گیلان غرب
4	سنقر
4	گهواره
4	میان‌راهان
4	پاوه
4	اسلام‌آباد
4	هرسین
4	کنگاور
4	ازگله
4	سطر
4	حمیل
4	صحنه
4	رباط (ماهیدشت)
4	سرپل ذهاب
5	کرد
5	قصر شیرین

شکل ۹. وضعیت برخورداری شهرهای استان براساس مدل تحلیل خوشه‌ای

جدول ۵ و شکل‌های ۹ و ۱۰ وضعیت شهرها را از نظر میزان برخورداری از خدمات نشان می‌دهد. بی‌تعادلی در توزیع خدمات و امکانات در بین جمعیت شهری و رعایت نکردن سرانه‌های استاندارد شهری در این شکل‌ها به‌روشنی مشاهده می‌شود. از سوی دیگر، توزیع خدمات اساسی شهرها فارغ از میزان نیازهای آنان صورت گرفته و سرانه‌های شهری به‌عنوان یکی از پارامترهای توزیع امکانات، خدمات و اعتبارات فراموش شده است؛ به‌طوری‌که سومار با ۹ نفر جمعیت، همان امکاناتی را دارد که شهرهای میانی و بزرگ‌تر استان از آن برخوردارند. از نظر تعداد و حتی در کمیت ارائه خدمات در شهرهای رده جمعیتی زیر ۲۵۰۰۰ نفر نیز عملاً تفاوت محسوسی مشاهده نمی‌شود. ضمن اینکه غالب شهرهای بالای ده هزار نفر استان از وضعیت برخورداری خیلی ضعیف متأثر هستند.

شکل ۱۰. نقشه وضعیت برخورداری شهرهای استان کرمانشاه با استفاده از مدل تحلیل خوشه‌ای

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

افزایش تعداد شهرها در نظام شهری استان کرمانشاه یکی از مشخصه‌های بارز سیستم شهری استان در دو دهه گذشته بوده که به شکل‌گیری شهرهای نسبتاً زیاد، اما کوچک و کم‌جمعیت منجر شده است. عامل اصلی ایجاد این‌گونه شهرها را نه در توسعه زیرساخت‌ها و دستیابی به جمعیت مناسب، بلکه باید تنها در تغییرات ایجادشده در تعاریف قوانین تقسیمات کشوری و کم‌شدن حد نصاب‌های لازم برای ایجاد شهر جست‌وجو کرد. با گذشت سال‌ها از ایجاد بسیاری از این شهرهای تازه تأسیس، هنوز نقاطی کم‌جمعیت صرفاً با نشانه‌های اولیه شهری (شبه شهر) وجود دارند؛ از این‌رو براساس قانون شهرداری‌ها و علی‌رغم خودکفابودن شهرداری‌ها برای اداره امور خود و خدمات‌رسانی به شهروندان، به علت ناتوانایی بسیاری از شهرهای کوچک و تازه تأسیس، دولت به اجبار برای اداره امور آن‌ها اعتباراتی را تصویب و تأمین می‌کند؛ بنابراین، در بسیاری موارد این‌گونه شهرداری‌ها به ناچار وابستگی تام به این کمک‌ها و اعتبارات پیدا می‌کنند. در این تحقیق که درخصوص خدمات شهری شهرهای استان کرمانشاه صورت گرفته، مشخص شد که در زمینه برخورداری یا عدم برخورداری از خدمات شهری (نسبت تعداد خدمات شهری شهرداری‌ها به جمعیت) ارتباط چندانی با نیازهای آن‌ها وجود ندارد؛ به طوری که شهرهای پرجمعیت در رتبه پایین‌تری از نظر برخورداری از این خدمات قرار دارند. نشانه این مسئله را در مقایسه نوع و تعداد خدمات شهری موجود در شهر سومار با ۹ نفر جمعیت (رتبه اول) با شهر کرمانشاه و سایر شهرهای پرجمعیت استان می‌توان مشاهده کرد (جدول‌های ۳، ۴ و ۵). مطابق قوانین موضوعی شهرداری‌ها، اصلی‌ترین پارامتر برای توزیع و تخصیص اعتبارات و بودجه به شهرداری‌ها، جمعیت سپس درجه شهرداری (درجه نیز براساس جمعیت شهر اعطا می‌شود) است. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که باید مسئولان ذی‌ربط برای کاهش میزان ضعف شهرداری‌های استان کرمانشاه اقدامات لازم را صورت دهند تا تناسبی منطقی بین میزان جمعیت و خدمات عمومی مورد نیاز برقرار شود، یا در قوانین مربوط تجدید نظر صورت گیرد.

براساس همین، به‌منظور توزیع مناسب خدمات و اعتبارات و دستیابی به نظام شهری متناسب در نظام شهرهای استان پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود:

- با توجه به نقش مسلم دولت پیشنهاد می‌شود که از طریق سرمایه‌گذاری و تخصیص اعتبارات عمرانی از طرف دولت، علاوه بر شهرهای کوچک برای شهرهای متوسط و بزرگ استان نیز اقدام شود.
- در توزیع اعتبارات و امکانات، سرانه‌های شهری و حوزه نفوذ در نظر گرفته شود.
- ابتدا کمبودها در شهرهای بدون امکانات یا دارای امکانات با کیفیت پایین مرتفع، سپس به سرمایه‌گذاری‌های جدید اقدام شود.
- امکانات و رعایت سرانه‌های لازم همراه با افزایش میزان ضریب کیفی خدمات مورد نیاز سکنه شهری به‌صورت متعادل و متوازن توزیع شود.
- روابط و تعاملات روستاها و شهرهای کوچک تقویت، و بر نقش آن‌ها در رشد اقتصادی تأکید شود.
- طرح‌های توسعه اقتصادی و جذب جمعیت به مناطق مرزی آسیب‌دیده از جنگ تحمیلی با هدف تقویت بنیان‌های اقتصادی و اجتماعی و زیر بنایی این مناطق بازنگری شود.

منابع

- استانداری کرمانشاه (۱۳۹۴)، *آمارنامه استان کرمانشاه سال ۱۳۹۲*، کرمانشاه.
- اذانی، مهری (۱۳۸۱)، توسعه پایدار شهری (شهر اصفهان)، رساله دکتری، استادان راهنما: دکتر حسین شکویی، دکتر اصغر ضرابی، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات، گروه جغرافیا.
- امیر عضدی، احمد، محمدی، حمید و مجیدرضا کریمی (۱۳۸۹)، «رتبه‌بندی مناطق شهری براساس سطح توسعه‌یافتگی استان فارس»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۶، صص ۱۸۵-۱۹۹.
- بیلو، پاتریک و همکاران (۱۳۷۶)، *راهنمای اجرایی برنامه‌ریزی راهبردی*، ترجمه منصور شریقی کلویی، چاپ اول، انتشارات غزل، تهران.
- پورمحمدی، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۱)، «تحلیل توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کرمانشاه»، نشریه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، سال دوم شماره اول، دانشگاه اصفهان.
- دفتر معاونت امور اقتصادی و اقتصاد کلان (۱۳۶۹)، *گزارش نهایی برآورد خسارات اقتصادی جنگ تحمیلی*، سازمان برنامه‌بودجه، مرکز مدارک اقتصادی و اجتماعی و انتشارات، تهران.
- حسین‌زاده دلیر، کریم (۱۳۸۱)، *برنامه‌ریزی ناحیه‌ای*، انتشارات سمت، تهران.
- حسینی‌شه پریان، نبی‌الله، سید رضاحسینی کهنوج و مرتضی نعمتی (۱۳۹۴)، «تحلیلی بر ساختار فضایی شاخص‌های توسعه با تأکید بر نابرابری منطقه‌ای در استان خوزستان»، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال هفتم، شماره ۹، صص ۱۶۵-۱۸۲.
- حکمت‌نیا، حسن و میرنجف موسوی (۱۳۸۵)، «کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای»، علم نوین، یزد.
- رهنمایی، محمدتقی (۱۳۷۳)، «دولت و شهرنشینی: نقدی بر نظریه عناصر شهری قدیم و سرمایه‌داری بهره‌وری هانس بوبک»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال نهم، شماره ۱ (پیاپی ۳۲)، صص ۱۷-۲۶.
- زیاری، کرامت‌اله (۱۳۸۸)، *اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، چاپ دوم، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- سازمان برنامه‌بودجه استان کرمانشاه، آمارنامه استان کرمانشاه سال‌های ۱۳۶۰، ۱۳۶۵، ۱۳۷۰، ۱۳۷۸، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۲، کرمانشاه.
- سازمان برنامه‌بودجه استان کرمانشاه (۱۳۹۰)، *گزارش اقتصادی-اجتماعی استان کرمانشاه*، کرمانشاه.
- سازمان برنامه‌بودجه استان کرمانشاه (۱۳۹۲)، *کتاب سال استان کرمانشاه*، کرمانشاه.
- شکوئی، حسین (۱۳۷۳)، *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری* (جلد ۱)، انتشارات سمت، تهران.
- شیخ بیگلر، رعنا و مسعود تقوایی (۱۳۹۲)، «ارزیابی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های کشور با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه»، فصلنامه بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران، سال یازدهم، شماره ۳۹، صص ۱۳۹-۱۵۱.
- فرهودی، رحمت‌الله (۱۳۸۴)، *کاربرد فنون‌ها در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای*، درس‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.
- فنی، زهره (۱۳۸۸)، *درآمدی بر توسعه پایدار و جهانی‌شدن (جغرافیای توسعه)*، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران.
- _____، *شهرهای کوچک رویکردی دیگر در توسعه منطقه‌ای*، چاپ سوم، انتشارات آذرخش، تهران.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۲)، *پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی با استفاده از نرم‌افزار SPSS*، نشر شریف.

- مایوگنج، ل میسرا، ر. پی (۱۳۶۸)، *توسعه منطقه‌ای، روش‌های نو، ترجمه عباس مخبر، سازمان برنامه‌و بودجه، تهران.*
- محمدزاده تیتکانلو، حمید (۱۳۸۱)، تبیین نقش شهرهای متوسط در توسعه فضایی منطقه‌ای (مطالعه موردی: بجنورد)، پایان‌نامه دکتری شهرسازی، دانشکده هنر، دانشگاه تهران.
- ملکی، کیومرث و فرهاد برندکام (۱۳۹۱)، «دفاع و امنیت شهری از منظر پدافند غیرعامل و خلق فضاهای دفاع‌پذیر بر پایه شهر امن از گذشته تا به امروز»، نشریه سپهر، شماره ۸۱ صص ۹۱-۱۰۳.
- ملکی، کیومرث و همکاران (۱۳۹۴)، «سنجش ضریب عمران‌پذیری روستاهای بزرگ شهرستان روانسر»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۳۰، شماره ۲، صص ۸۵-۱۰۲۸۵.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۲)، سالنامه آماری استان کرمانشاه، مرکز آمار ایران، تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۱)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شهرستان‌های استان کرمانشاه، ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۰، تهران.
- Boontre, A. (2011), *Stability tests of urban physical form indicators: the case of European cities*, Procedia Social and Behavioral Sciences 21.
- Cho, and Chun Man, (2003), Study on effects of resident-perceived neighborhood boundaries on public services: Accessibility and its relation to utilization: Using Geographic Information System focusing on the case of public parks in Austin, Texas A and M University, Texas
- Couclelis, H (1999), Spatial Information Technologies and Societal Problems, In: M. Craglia and H, Onsrud (Editors), *Geographic Information Research: Trans-Atlantic Perspectives*, London: Taylor and Francis.
- Bar-Ela. Raphael, Schwartz. Dafna, (2006), Regional development as a policy for growth with equity: The State of Ceara (Brazil) as a model, Article in Progress in Planning, No. 13:131-199.
- Gilis, M. And S. C. Radelt, And D. R. Snodgrass, And M, Romer, And D. H. Perkins, And S Radelt, And D. Snodgrass, (2006), *Economic Development*, Gh. Nie Publications.
- Joao, O. And M. Maria, And M. Lourenco, And M. Carlos, And M. Ferreira, (2003), *A Multivariate Methodology To Uncover Regional Disparities: A Contribution To Improve European Union And Governmental Decisions*, European Journal Of Operational Research, Vol.145.pp121-135
- Kaphle, and Isha. (2006), evaluating people's accessibility to public parks using Geographic Information Systems: A case study in Ames, Iowa, Iowa State University, USA.
- Martinez, & Javier, (2009), The use of GIS and indicators to monitor intra-urban inequalities. A case study in Rosario, Argentina, *Habitat International*, Vol. 33, No. 4, pp 387-396
- Skop, Emily (2006), Introduction – *Urban Space: The Shape of Inequality*, Urban Geography, Vol. 27, No. 5 (July- August).
- Savas, E. S. (1978), On Equity in Providing Public Services. *Management Science*, Vol. 64, Issue 2 , pp 800-808
- Smith, D. M (1994). *Geography and Social justice*, Oxford: Blackwell.
- Soares JO, Marques MML, Monteiro CMF (2003). A multivariate methodology to uncover regional disparities: A contribution to improve European Union and governmental decisions. *European Journal of Operational Research*, Vol.145, No .1, pp 121–135

The World Bank (1996), *UMP Working Paper Series. Urban Poverty Research Sourcebook*, Module II: Indicators of Urban Poverty. The World Bank, Washington.

United Nations Centre for Human Settlements (1995), *Indicators programme*, vol 1, 2, 3, UNCHS, Nairobi.

United Nations Development Program (2005), *Human Development Report*, New York: UNDP.

United Nations Development Program (2000), *Human Development Report 2000*, Oxford: Oxford University Press.

www.sharnameh.ir

<http://ostan-ks.ir>